

Д. О. Негодченко, ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті аналізується становлення норм про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми у кримінальному законодавстві України та Франції. Здійснено порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства цих країн у частині відповідальності за торгівлю людьми з виявленням відповідних недоліків та переваг.

В статті аналізується питання становлення норм об уголовной ответственности за торговлю людьми в уголовном законодательстве Украины и Франции. Осуществлен сравнительно-правовой анализ уголовного законодательства этих стран в части ответственности за торговлю людьми с выявлением соответствующих недостатков и преимуществ.

In the article analyze a question of rules about criminal responsibility for human trafficking in criminal codes of Ukraine and France are researched. The comparative-legal analysis of criminal legislature of these countries is made in part of responsibility for human trafficking with the exposure of conformable shortcomings and advantages.

Ключові слова. Торгівля людьми, Кримінальний кодекс Франції, Кримінальний кодекс України, сексуальна експлуатація, сприяння торгівлі людьми, трудова експлуатація.

Вступ. Торгівля людьми – це жорстока форма порушення основних прав та свобод людини в ХХІ ст. Незалежно від виду експлуатаційної мети торгівля людьми має тяжкі наслідки для постраждалих. У міжнародному масштабі немає жодної країни, яка б мала імунітет від цього негативного явища.

Постановка завдання. Завдання цього дослідження – аналіз кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини, пов'язані з торгівлею людьми, у законодавстві України та Франції.

Теоретичне підґрунтя становлять праці таких учених, як В. К. Весельський, В. О. Іващенко, В. А. Козак, Л. Г. Кохан, К. Б. Шевченко, Я. Г. Лизогуб, А. М. Орлеан, В. М. Підгородинський, В. В. Пясковський, О. В. Святун та ін.

© Д. О. Негодченко, 2011

Результати дослідження. Переходячи до аналізу вітчизняного законодавства, слід зазначити, що кримінальна відповідальність за торгівлю людьми існує в Україні з 1998 р. Ст. 124¹ Кримінального кодексу України 1960 р. визначала торгівлю людьми як відкрите чи таємне заволодіння людиною з метою її експлуатації. Практика виявлення, розслідування і судового розгляду справ про вищезазначені злочини довела помилковість такого визначення, оскільки в більшості виявлених випадків факт заволодіння людиною мав місце за кордоном, а не на території України, а іноді взагалі заволодіння людиною було відсутнє, оскільки щодо потерпілих застосовувався обман або шантаж.

Виходячи зі змісту вищезазначеного, необхідно підкреслити, що ця стаття Кримінального кодексу України не була досконалою, але слід зазначити, що вона відіграла значну роль у протидії торгівлі людьми.

У Кримінальному кодексі України 2001 р. законодавець змінив цю статтю і більш чітко визначив поняття цього злочину (ст. 149 КК): продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягненні у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці.

Хоча норма ст. 149 КК України суттєво відрізняється за змістом від попередньої (що містилася в ст. 124¹ КК 1960 р.), однак за час її існування законодавцеві надійшла від дослідників низка пропозицій з її вдосконалення. На думку А. М. Орлеана, цю норму потрібно викласти так.

“Стаття . . . Торгівля людьми”

1. Купівля-продаж або інша оплатна передача (отримання) людини з метою незаконного використання –

карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Дії, передбачені частиною першою, вчинені шляхом обману чи зловживання довірою або використання погроз, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, – караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою та другою, вчинені шляхом використання безпорадного стану людини або застосування фізичного насильства, або позбавлення свободи, або щодо кількох людей, або повторно, або щодо свідомо неповнолітнього, –

караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Торгівля людьми, що спричинила обернення людини у стан фактичного рабства, або призвела до тяжких наслідків, або вчинена організованою групою, або вчинена з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна” [1, 151].

Про значну увагу вітчизняного законодавця до вдосконалення змісту кримінально-правових норм стосовно протидії торгівлі людьми свідчить, зокрема, та обставина, що згодом Верховна Рада України знову повернулася до ст. 149 КК України. Так, у профільних комітетах Верховної Ради України лише в 2005 р. розглядалося кілька законопроектів із цього питання. Прикладом може слугувати проект Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за торгівлю людьми, втягнення у заняття проституцією та сутенерство” (реєстраційний № 4179-д від 29.04.2005 р.), поданий народними депутатами України М. Маркуш, О. Бандуркою, О. Івченко та ін., а також два альтернативні законопроекти: “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо протидії торгівлі людьми і втягування в заняття проституцією)”, поданий на заміну народними депутатами України В. Стретовичем, Г. Буйком, та “Про внесення змін до Кримінального кодексу України” (реєстраційний № 7718 від 23.06.2005 р.), внесений Кабінетом Міністрів України [2, 104].

Однак ст. 149 КК України залишалася недосконалою і не відповідала всім міжнародним положенням, а саме ст. 3 Протоколу про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Тому до статті внесено зміни, і останню її редакцію прийнято Верховною Радою України в рамках Закону України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення у заняття проституцією” від 12 січня 2006 р. Стаття має такий зміст: “торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи” [3, 2].

Переходячи до аналізу проблеми торгівлі людьми у Франції, слід зазначити, що вона виникла на початку 90-х рр., коли масове поширення цього феномена спостерігалось спочатку у великих містах, а згодом і на всій території країни. Окремо слід зазначити, що Франція – це країна призначення “живого товару”, на відміну від України, яка є країною постачання і транзиту.

Слід взяти до уваги, що торгівля людьми у Франції включає не тільки примусову проституцію, котра являє собою найбільш очевидну й ганебну форму торгівлі людьми. У Франції проблема наявна і в інших формах, а саме: домашнє рабство, примусова праця в сільському господарстві, будівництві, примусове жебрацтво.

Таким чином, масштаби даного явища важко оцінити точно. Деякі оцінки можна зробити за результатами поліцейських розслідувань та судових справ, пов'язаних зі звітництвом. Національна поліція Франції зазначає, що у Франції 90 % від 15 000 працівників секс-індустрії є жертвами торгівлі людьми і що від 3000 до 8000 дітей примушують займатися проституцією чи жебрацтвом [4, 4].

Центральне бюро боротьби з торгівлею людьми у Франції (OCRTEH) у звіті за 2003 р. зазначило, що приблизно 80 % жінок, котрі займаються проституцією у великих містах, контролюють сутенери. При цьому, за даними OCRTEH, у звітництві підозрювалося 709 осіб [5, 2].

За результатами досліджень встановлено: жертвами торгівлі людьми в Україні найчастіше стають жінки молодого віку – 16–28 років (74 %), рівень освіти яких невисокий: найчастіше вони мають середню спеціальну та середню освіту (випускниці училищ та шкіл – 32,1–38,5 %). Значна кількість потерпілих зараховує себе до бідної верстви населення – 59,4 %. Майже всі жінки на момент продажу не мали роботи в Україні. Деякі з них зізналися, що раніше займалися проституцією (48,6 %) [6, 201]. Отже, торгівля людьми в переважній більшості вчиняється стосовно жінок і є грубим порушенням їх основних прав і свобод.

У 2002 р. проблеми, пов'язані з торгівлею людьми та експлуатацією проституції у Франції, про наявність яких повідомили неурядові організації, викликали активні політичні дебати. До прийняття закону “Про внутрішню безпеку” торгівля людьми не вважалася злочином за законодавством Франції.

На початку 2001 р. у Франції неурядові організації та безпосередньо Комітет боротьби із сучасним рабством дослідили різні форми сучасного рабства на території країни. За результатами дослідження 14 грудня 2001 р. опубліковано звіт “Рабство в сучасній Франції”, який дозволив французьким органам державної влади у більш повній формі усвідомити масштаби проблеми рабства й торгівлі людьми. У звіті йдеться про прогалини в системі законодавства країни та недоліки в системі надання допомоги жертвам, а також наведено перелік заходів, на яких кілька років тому наполягав Комітет боротьби із сучасним рабством. У звіті безпосередньо говорилося про те, що необхідно встановити кримінальну відповідальність за окремі правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми.

Після цього соціальна партія розробила законопроект, спрямований на посилення боротьби із сучасними проявами торгівлі людьми, який згодом направили на розгляд до Національної асамблеї. Цей законопроект “Про різні форми рабства” було прийнято одногослоно в першому читанні 24 січня 2002 р. та передано до Сенату, де його так і не було розглянуто. До проблеми торгівлі людьми члени Сенату звернулись тільки згодом, коли йшов розгляд закону “Про внутрішню безпеку”. Під час його розгляду Президент Франції Ніколя Саркозі заявив депутатам: “Я вам кажу не про те, щоб викоренити цей феномен, а про те, щоб стримати його поширення”. Його уряд не був “за” чи “проти” проституції, ішлося про захист громадянського суспільства. Марі-Жозе Раут з Міністерства внутрішніх справ нагадав депутатам більшості,

котрі виступали за прийняття більш суворих заходів: “Неможливо обвинувачувати сили правопорядку в тому, що вони не викоринюють проституцію, оскільки та не заборонена”. Закон і справді не розглядає проституцію як правопорушення. Однак за неї особі загрожує шість місяців тюремного ув’язнення або штраф у розмірі 3750 євро [7, 3].

До законопроекту “Про внутрішню безпеку” Сенат вніс поправки, котрі передбачали включення до Кримінального кодексу Франції розділу про боротьбу з торгівлею людьми, сутенерством та звідництвом.

З прийняттям вищезазначеного закону до Кримінального кодексу Франції (далі – КК Франції) в 2003 р. введено ст. 225 (1), що встановлює кримінальну відповідальність безпосередньо за правопорушення, пов’язані з торгівлею людьми. Визначення поняття “торгівля людьми” сформульовано відповідно до ст. 3 “Протоколу про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покаранням за неї”, котрий доповнює Конвенцію ООН проти міжнародної організованої злочинності. Формулювання, які містяться у Протоколі, не відтворено в Кримінальному кодексі Франції дослівно, але адаптовано відповідно до французького законодавства.

Згідно зі ст. 225 (1–4) “Торгівля людьми” винним особам може бути присуджено 7 років тюремного ув’язнення і 150 000 євро штрафу, залежно від тяжкості скоєного – довічне ув’язнення і 4 500 000 євро штрафу (у випадках варварських актів, тортур).

Кваліфікуючими ознаками торгівлі людьми є її здійснення стосовно неповнолітніх або уразливих осіб, а також наявність доказів погроз, примусу, насильства чи шахрайства щодо потерпілого або його родичів. Особливо кваліфікуючі ознаки – це торгівля людьми організованою групою.

Аналізуючи кваліфікуючі ознаки ст. 225 (1–4) КК Франції, можна сказати, що вони схожі зі ст. 149 КК України, а саме: вчинення зазначеного злочину щодо неповнолітнього або кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або в поєднанні з насильством, яке не є безпечним для життя чи здоров’я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 2 ст. 149). Особливо кваліфікуючими ознаками цього злочину є його вчинення щодо малолітнього, або організованою групою, або в поєднанні з насильством, небезпечним для життя або здоров’я потерпілого або його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 149).

Законом “Про внутрішню безпеку” передбачено надання дозволів на тимчасове проживання в країні тим жертвам торгівлі людьми та сутенерства, котрі погоджуються звернутися до суду з відповідним позовом чи виступити свідком у слуханнях за фактом правопорушення. Отримання зазначеного виду на проживання дає право на роботу.

Україна та Франція постійно підтримують інформаційні та запобіжні проекти, котрі проводяться на різних рівнях, а саме: місцевому (підвищення інформативності сільського населення, з особливим акцентом на дітей та жінок), державному (складання законодавчих текстів), медіа (профілактичні заходи інформаційного характеру).

Окремо слід зазначити, що Україна і Франція ратифікували такі міжнародно-правові акти, спрямовані на подолання цього ганебного явища, такі як Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та протоколи, що її доповнюють (Протокол про запобігання торгівлі людьми та її припинення, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря), Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами.

Висновки. Останнім часом у досліджуваних державах створено відповідну правову базу для боротьби з торгівлею людьми, а саме: прийнято статті у кримінальних кодексах України та Франції, якими передбачається кримінальна відповідальність за торгівлю людьми, активізувалася діяльність правоохоронних органів. Окремо слід зазначити, що, на відміну від законодавства України, у Франції діє закон “Про внутрішню безпеку”. Наявність цього закону дає можливість більш повно охопити всі прояви цього суспільно-небезпечного виду злочину; забезпечити захист, допомогу та реабілітацію жертв торгівлі людьми.

Поряд із цим слід зазначити, що в Україні триває робота над прийняттям Закону України “Про протидію торгівлі людьми”. Цей законопроект розроблено Міністерством України у справах сім’ї, молоді та спорту. Також у Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності триває робота над такими проектами законів: “Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо захисту дитини від торгівлі людьми та експлуатації)” № 7391 від 19.11.2010 р., “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо охорони дитини)” № 7390 від 19.11.2010 р. Це дає підстави стверджувати, що питання запобігання торгівлі людьми в Україні не залишаються поза увагою влади і робота з подолання цього суспільно небезпечного явища постійно триває.

Література

1. Орлеан А. М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми : монографія / Орлеан А. М. – Харків : СІМ, 2005. – 180 с.
2. Протидія організованих злочинності у сфері торгівлі людьми / за ред. В. І. Борисова, Н. О. Гуторової. – Харків : Одіссей, 2005. – 288 с.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією : Закон України // Голос України. – 2006. – № 26.
4. Технология обоюдоострый меч: Незаконная торговля людьми в информационном веке / Мохаммед Вахаб. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.crime-research.org/articles/Mohamed2.
5. Торговля мигрантами. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amba-france-us.org/spip.php?article1707>.
6. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : монографія / Вербенський М. Г. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. – 356 с.
7. Проституція во Франції: издержки и изъяны “закона о приставании”. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://emigration.russie.ru/news/1/7399_1.html.